

Kárpáti Péter

A TÖRTÉNET TÖRTÉNETE (II)

'89-ben aztán elkezdtem keményen dolgozni. Az volt a szerény tervem, hogy írok egy Csehov-drámát. Négy felvonás, egy helyszín, finom, realista pszichológia, a felvonások között időmúlás, mindegyik felvonás a történet egy-egy csomópontja. Az első például azzal kezdődik, hogy Móricz hazajön, és elmeséli, hogy az ügyészségen felbízatták, hogy pályázza meg a végrehajtóságot. Róza jó érzéssel rögtön megjijed, Móricz mérges lesz, miért ilyen gyáva, különben is ez a pályázatosdci csak formalitás, hiszen az állást neki ígérték, végig kell csinálni lazán, és kész. De még aznap beadja a névmagyarosítási kérelmet, kiveszi Elemért a zsidóiskolából, és egy barátjával listákat alkot a városatyákról, hogy kihez kell elmenni kilincselni – mindenkihez. A hetvenkét városatyához. Lehet, hogy csak ekkor borul ki Róza, vagy csak vág egy pofát, és attól elszabadul a pokol, Móricz üvöltözik, borzalmas jelenet. A felvonás végén éjszaka van, Móricz pislog a tankönyvek fölött – Elemér pedig lesi az ágyból.

Ez a fő történet, a melléktörténet meg a Ney Dávid és Irma néni bontakozó szerelme. És ott lesz még az öreg Salamon meg a Strauss lányok. Szóval szép kerek. Mondom, nagyon fiatal voltam.

A második felvonás a vizsga napja lenne. Várják haza, nagy izgalom – a vizsga remekül sikerült. A család boldog, azután elkezdenek szivárogni a rémhírek, van Móricznak egy minden lében kanál barátja, a levéltáros, akit Róza szenvedélyesen utál, ő hozza-vissza a híreket. Folyik az ülés a megyeházán. A felvonás végére kell kiderülnie, hogy nem ő kapta meg az állást. És nem kellene ide valami szörnyű tragédia, kicsit mintha inkább megkönnyebbülnének. Legalább vége. Nagyon undorító volt már. *Euforikusak*. De Róza érzi, hogy jobb lenne, ha Móricz dühöngene. Amikor ágyba kerülnek, Róza sír. És Irma néni is sír, mert apja, Salamon elűzte Ney Dávidot. És Ney Dávid – ahelyett, hogy megszóktetné Irmát – elsuhan Amerikába. Itt jön elő először az Amerika-gondolat.

A harmadik felvonás a szökés.

És a negyedik... Mindenféle rémhírek terjengenek a városban. „Biró (Bergl) Mór előkerült, de csak a híre – írja a Szegeci Hírlap. – Mióta az 1600 koronával együtt eltűnt, azóta teljesen nyoma veszett, még a híret se hallották. Némelyek azt hitték, hogy ha csak egy csöpp esze van, hát drótostótnak öltözve – nagyon jó tót típus volt – játszva elszökhetik atyafiai közé, mások szerint egyenesen Amerikába ment. Tegnap azután újra beszélni kezdtek róla. Híre járt, hogy Párizsban elfogták szerencsen álgúnyában, illetőleg álbőrben, a beavatottak azonban titkon beszélnek, hogy feleségéhez a következő sürgöny érkezett: »Szerencsésen megérkeztem Bostonba. Mórod.«”

Egy másik lap pedig ezt írta: „...a napokban ő maga jelentkezett, de nem személyesen, hanem apósának megtáviratozta, hogy f. hó 20-án több látképes levelezőlapot adott föl a bostoni postán a kir. ügyészség és az általa becsapott hitelezők címére. Biró (Bergl) Mór úr tehát Bostonban van, és – mint táviratozza – jól érzi magát, tyúkszemtúltengésben szenvedő lábára a tengeri fürdő nagyon kellemesen hat. Állítólag útlevéllal is bír, amit senki más, mint ő maga állított ki, továbbá egy megbízólevél is van nála, s tartalma szerint ő, a felmutató mint titkosrendőr van megbízva a sikkasztó Biró (Bergl) Mór

elfogásával. Biró (Bergl) Mór úr tehát leleményes kópé, így a legkevesbé sem fogunk csodálkozni, ha legközelebb már a khinai bokszer táborból írja egy látképes levelezőlapon, hogy felcsapott tolmácsnak, s valódi gyönyörrel magyarázza a Khinába tévedt magyaroknak a rájuk kiszabott haláltületeket.”

Ezekben a napokban tehát történt valami, amire lecsapott a sajtó, és élvezettel csámcsogott rajta – de mi az? Az én történetemben nem távirat érkezik, hanem az az önmarcangoló levél, amit felolvastam neked. A felvonás végére azonban a táviratnak is meg kell érkeznie, amely tudatja, hogy Móricz összeesett New York (vagy Boston) egyik utcáján, és meghalt. De az is lehet, hogy nem hozzájuk érkezett ez a távirat, hanem Puchóra. Mert Móricz, mondjuk, egy gyerekkori szomszédjával volt együtt New Yorkban, és ő írta meg a szülőknek. A felvonás közepén toppan be az öreg Bergl József és Etela, akibe Elemér rögtön belészeret. És a darab azzal fejeződik be, hogy Elemér sötét hajnalban indul a két nagypapjával az imaházba elmondani a halotti imát, és a két öreg zsidó veszekszik: Strauss Salamon, a Kossuth-imádó és Bergl József, a dühös tót, aki csak Kossuth-Hundnak hívja a magyart. Jiddis–magyar–tót veszekedés, amiből Elemér alig ért valamit. Éppen úgy veszekednek, ahogy Elemér és Aladár nagypapám üvöltözött egymással az óvóhelyen ’56 november 4-én, amikor orosz tankok mentek libasorban a házuk előtt, a Mártírok útján, és lőttek jobbra-balra.

Ez volt tehát az eredeti, négyfelvonásos elképzelésem. Huszonhét éves voltam, és hittem benne, hogy meg fogom csinálni. Ültem egy kicsi lakásban, Palkó és Pisti egész kicsik voltak még, Pisti még szinte csecsemő. Ültem a konyhában, volt egy régi, vas játékpuska, amivel Palkó egész nap rohangászott, és kattogtatott a levegőbe. Ültem a szépen lerajzolt négyfelvonásos tervezet előtt, a szívem könnyű volt, úgy éreztem, a darab, a remekmű itt van előttem, már csak meg kell írni, hogy beszakadjon alatta az asztal, semmiség, a lényeggel megvagyok: kitaláltam! Juli átsétált a konyhán egy cumisüveggel, felkapta a Palkó játék pisztolyát, és a halántékomhoz nyomta, meghúzta a ravaszt – hatalmasat durrant, meghaltam. Úgy látszik, évtizedek óta aludt benne egy patron, mint valami világháborús rakéta a játszótéren.

És ettől kezdve már nem Móricz érdekelt, hanem a felesége, Róza.

Móricz ebben az – immár sokadik – változatomban hipp-hopp el is tűnik az elején. A Róza egy napját akartam megírni, az elején egy olyan rohangálós, fogmosás közben reggelit bekapós reggelt, mint amelyet mindannyian ismerünk. Nagypapám egy későbbi emlékéből loptam ötletet, amikor Róza, már Budapesten, egy alagsori szoba-konyhában húzta meg magát egyetemista nagypapámmal és Novák Árminnal, kövér, mosolygós unokatestvérével. Akkor ott Róza volt a vektor, azzal együtt, hogy neki már nem volt miért fölkelnie, ugyan milyen háztartást vezessen két egyetemistára, akik reggel mennek, késő este jönnek, na, szóval Róza kiépített az ágya és a két fiú ágya között madzagokkal egy ébresztőszerkezetet. Pontban hatkor felébredt, mint azelőtt mindig, meghúzta a madzagokat, aztán befordult a falnak. A madzagokon először csak egy csengő volt, aztán kolompok, aztán Róza megunt, és egyszerűen rácsomózta a fiúk nagylábujjára a kötelet, és ráncigálta kegyetlenül, aztán befordult a falnak, és horkolt. Nem vette észre, hogy az ágyak vasát ráncigálja, mert a fiúk éjjel titokban átkötötték, és édesdeden alusznak, és mit sem gondolnak statikával, műszakirajz-órával. Ezt akartam valahogy áttemelni ebbe a reggelbe, de nehéz volt kitalálni, hogy a madzagokra vajon mi szükség, hiszen nem hihető, hogy egy anya nem kel föl a nyolc- és tízéves fiaival. De hát meg kéne oldani, vagyis a madzagokat motiválni kéne, mert erre akár egy egész komikus felvonást lehet ráépíteni, a madzagokban hasra lehet esni, le lehet rántani a szek-

rényt, át lehet kötözgetni a riskatehén szarvára, a szomszédasszony kontyára, szóval végtelen lehetőség... Na, akkor motiváljunk... Tehát minek vannak a madzagok? Persze nem is Róza húzigálja! Ő már rég elment a piacra. Akkor ki, Móricz? De hát éppen azt szeretném, hogy Móricz is együtt keljen a gyerekekkel, azok az iskolába rohannak, ő meg az ügyészségre, csak így lesz teljes a rohanás – na meg így születhet meg a *dráma*, hogy Móricz elrohan, és nem jön vissza soha többet. Nagyon könnyű lenne egy jó kis veszekedést idepakolni, de akkor épp az veszne el, ami a legérdekesebb, hogy nincs előkészítve a szökés, minket is ugyanúgy meglepjen, mint a családot. Sőt talán Móriczot is meglepje... Tehát egy sima, szokványos reggel. De miről szóljon? A reggeliről. Be kell csapni a nézőt, higgye azt, hogy egy komédia indul, kicsit bolondos család – ja, ott van még Salamon is, az öregember! Lehet, hogy őt kéne a madzaggal ébreszteni? Igen! Mert ő kel a legkorábban, és megy az imaházba. Aztán a gyerekek... tíz- és nyolcéves gyerek színpadon nem működik. Legyen Elemér idősebb, tizenkettő-tizennégy, és Jenő pedig legyen baba. Na. Így jó. Tehát elmegy Salamon az imaházba, elmegy Móricz az ügyészségre, elmegy Elemér az iskolába, és Róza ott marad a kisbabával. De a lakás – a szabóműhely – máris megtelik a Strauss lányokkal, és Ney Dávid énekel. Vidékiek idill, zsánerképek. Jön az ebéd. És itt is csak annyi a történés, hogy Móricz nem jön haza. Azért ez korábban is előfordult már, biztos történt valami az ügyészségen – kis feszültség. De az is lehet, hogy Móricz még ebéd előtt hazaszalad valamiért. Tehát van egy ilyen lepletett búcsúlátogatás. Akkor jön, amikor már nála van a pénz. Már eldöntötte, hogy megszökik, de – de még nem döntötte el. Hazaszalad, kicseréli a kabátját, aztán elrohan. Másik nagyapám, Aladár rohant így el a vendéglőbe, és Irma nagymamám utánakiabált: – Vigyél kalapot! – Mert nagy volt a szél. Alike nagyapám dühösen legyintett, rohant a szélben, megebédelt az étteremben, aztán átment a szomszéd Szobi utcai kórházba, és meghalt. – Vigyél kalapot! – kiabál Róza, Móricz dühösen legyint, és elrohan – Amerikába. És az ebben a mulatságos, hogy pont napszúrásban hal meg – tehát ha akkor visszamegy a kalapéért, akkor két hónappal később New Yorkban nem esik össze az utcán. Vagy ki tudja, ha visszamegy a kalapéért, lehet, hogy el sem indul...

Móricz tehát hazajön kabátot váltani. De ezt felfoghatnánk segélykiáltásnak. Róza ezt nem veszi észre, csak hogy bűzlik az alkoholtól. Majd később, sokkal később, ezen töpreng Róza, lesz rá ideje. Lehet, hogy van egy olyan pillanat, amikor Móricz azt gondolja, Róza *tudja*, sőt biztatja is: csak menjen, menjen... Pedig nem. És Rózát csak hetek-hónapok múlva kezdi szurkálni egy csúnya kis gondolat, hogy hiszen sejtette, mégis hagyta... Ez érdekes lehet. Ahogy persze az ellenkezője is, hogy Rózának tényleg fogalma sem volt semmiről. Még azt sem vette észre, amit már a gyerekek is, hogy Móricznak rossz szaga van.

Most ez a második verzió jobban tetszik. Persze az is nyugtalanító, hogy szinte mindent tudunk a másikról, csak nem jut el a tudatunkig, de talán még nyugtalanítóbb, hogy semmit nem tudunk. Például csak a lényegét nem. Erről régen, mondjuk, olyan tíz éve, azt gondoltam volna, hogy hülyeség, hogy ilyen nincs.

Móricz elszalad, leülnek ebédelni, és még mindig fogalma sincs senkinek arról, hogy itt egy végzetdráma folyik. Ney Dávid dúdol, Irma kanalaz, még mindig becsaphatnánk az olvasó/nézőt: hadd higgye, hogy a történet a Ney Dávid szerelme körül fog kikerekedni. Egész addig, amíg meg nem jelenik az ügyész. Majd a rendőrök. Majd a hírlapírók. Sok-sok ismeretlen, aki előzőnli a házat, házkutatás, kérdések záporoznak, mindenki kérdez, de senki nem mond semmit. Jönnek a szomszédok, ők is mindent tudnak, sőt az igazság százszorosát, de Róza őket sem meri kérdezni, csak elkap egy-egy

foszlányt: a környék összes lovas rendőre Móriczot keresi, az utakat lezárták, az erdőt átfésülik. Róza megijed, amikor rájön: azt szeretné, hogy elfogják. De lehet, hogy attól ijed meg, hogy azt szeretné, hogy tűnjön el örökre, többet ne is halljon róla, volt, nincs, soha nem is volt. A csendőrök meg faggatják: hogyan gondolkozik a férje, merre menekülhet. Rózának fogalma sincs. Lehet, hogy a Felvidékre a szüleihez? Vagy Amerikába? Lehet, hogy a folyóparton akar elbújni – ő titokban erre szavaz. Senki nem hiszi el, hogy Róza nem tudott a szökésről – egy feleség? Egyáltalán hogyan éltek maguk? Aztán a hírlapírók: tudta-e, hogy a férje nem járt a kórházba a fejét villamoztatni? Róza azt sem tudta, hogy kellett volna. Hogy már korábban is sikkasztott? És mióta iszik? Róza tiltakozik: a férje nem iszik, csak mostanában, egyszer-egyszer. – Mindennap – mondja Irma. – Mostanában mindig részegen jött haza, és furcsa volt. – Rózának ez szörnyű rosszul esik. – Mi az, hogy furcsa? – Te nem vetted észre? – Összevesznek a rendőrök és újságírók előtt. Róza egyre hisztériásabb, közeleg a katasztrófa, a rendőrök faggatják, újságírók faggatják, új, ismeretlen emberek jönnek, azok is faggatják, Salamon a védelmére kel: ki van zárva, hogy az a fiú sikkasztott volna! Biztos beesett az árokba, ugyan már! Az a szegény, mulya fiú! – Róza ráordít az apjára, fogja be a száját. Ney Dávid rázendít, a rendőrök elbűvölve hallgatják, miközben minden fiókot kiberítanak, minden kacatot megsemmisítenek és listába írnak, és ekkor érkezik Elemér. Végigmegy a lakáson, látja a felfordulást, a sarokban Salamont, aki azt mondogatja, hogy nyolcvanöt éves vagyok, de még ma is milyen kellemetlen érzés, hogy nincs apám. Egy szomszéd bekiabál, hogy elfogták, most viszik megbilincselve a Hungária úton. Mindenki kirohan, kiderül, nem Móricz az, hanem az egy hete megszökött rab, akit most azért fogtak el, mert Móricz ellen rendeztek hajtóvadászatot. Szegény fiú. Átjön egy hírlapíró a vasutas sztrájkanyagáról, faggatja Rózát, Móricz politizált-e, nem szociáldemokrata? Lehet, hogy a lopott pénzből glicerint vásárol, és felrobbantja a síneket?

Amikor ez az egy helyszínes darabgondolat – mely a történetet Róza szemszögéből meséli el – összeállt a fejemben, nagyon megörültem, erősnek éreztem. És utána nem tudtam elkezdni, próbáltam évekig. Valahogy soha nem jött meg a kedvem ahhoz, hogy megírjam ezt a kisvárosi szabóműhelyt a sok-sok lánnyal és az operaénekesssel, pedig ínycsiklandozónak tűnik, sokáig hittem is, hogy van kedvem hozzá, csak valami nem *ereszt*. Közhelyek jutottak eszembe. Ábrázolatok. Mi a baj? – töprengtem évekig. Hiszen remek gondolat, hogy a főszereplő az elején eltűnik, olyan, mint az élet, irgalmatlan – de mivel nem tudtam megírni, kiderült, hogy baromság, vaskalaposság. Nehézképpen másolja az életet. Na és akkor, ha két szálon futok? Ha haladok Rózával, de haladok Móriczsal is? Róza gyanútlan-egykedvűen ebédet készít – mi pedig már láttuk, hogy Móricz elszökött... Elképesztő hülye vagyok, hogy évekig ragaszkodtam a Róza-szubjektívhez. Na. Akkor nézzük a jelenetsort... A felkelés marad. Utána megyei ügyészség. Az újságok szerint Móricz odaszólt az irodaszolgának, hogy majd ő áthozza a pénzt az adóhivatalból. Akkor most el kéne dönteni, hogy ez abban a pillanatban jutott eszébe, vagy készült rá? Nem tudom. Fél évig gondolkodom, míg rájövök, hogy nekem ezt nem kell, sőt nem is szabad eldönteni, hanem éppen ezt a rejtélyt kell megírnom, ott történik a szemünk előtt, mégse értjük.

Kihallgatás. Az ügyész egy bűnözőt vallat, Móricz pedig lejegyezi, szép gyöngybe-tűkkel.

A következő jelenet: Móricz fölveszi a pénzt az adóhivatalban – na, ez fölösleges, ugorjunk, küldjük haza, ahol a Strauss lányok repkednek, és Móricz betoppan, elrontja a hangulatot. Leveti a kiskabátot, fölkapja a szélkabátot, és elrohan. Aztán visszajön,

mert a másik kabátban felejtett valamit, kiveszi, meglengeti Róza előtt a töméntelen pénzt, aztán zsebre gyúri. Róza utána szól, vigyázzon, tegye vissza a borítékba, mit fognak szólni a hivatalban. – Semmit – mondja Móricz, és köszönés nélkül elrohan. Róza, ha figyelne, most rájöhetett volna. Le is áll egy pillanatra, de aztán szalad, mert kifut a tej... Este jut csak eszébe, amikor vallatják, hogy a hivatszolgák nem szokták feltépni a pecséttel lezárt adóhivatali borítékot.

Móricz visszamegy az ügyészségre, nincs ott senki, csak egy rendőr a gyanúsítással. Itt várakoztak egész délelőtt. Móricz visszateszi a pénztárkönyvet. Lehet, hogy még a pénzt is beteszi a fiókba. Aztán leül az asztalhoz, és iratokat másol. Néma csönd. Móricz ceruzát hegyez, azután visszamegy a fiókhoz, kiveszi a pénzt, és elmegy. Vizontlátásra – ennyi hangzik el. Az elején egy jó napot, a végén egy vizontlátásra. Menjünk ki Móriczcal a pályaudvarra. Ugy lenne romantikus, ha nagy dübörgés, zakatolás fogadná – Móricz jegyet akar váltani, mondják, nem lehet, sztrájk van, nem indul. Hogyhogy – kiabál Móricz –, ott is pöfög egy vonat! – Igen, az volt az utolsó.

Na és itt megfeneklik...

Most mit csináljon Móricz? Berúgjon a kocsmában? Ógyelegjen a városban? De hogy tűnik el innen végül? Hogyan? Hogyan? Gondoltam, megnézem a korabeli újságokat, hátha valami beindít...

Megtaláltam például előző év októberéből: „*Nincsen végrehajtó...* Tuboly az apját leöléssel fenyegette, ha nem ad neki pénzt, sok-sok pénzt, hogy nagy úr lehessen. A mentőkocsin beszállították az őrültekházába...” Egy hónappal később megtaláltam a rövid hírt arról, hogy Grebán Ferencet nevezték ki a végrehajtó Tuboly helyére. Tessék. Legalább ebben igazat mondott a nagyapám... De megőrült egy jegyző is, Gerőfy Gyula. „Rögeszméjévé vált, hogy ő van hivatva megtorlást szerezni Umberto király meggyilkolásáért.”

Azután találtam egy cikket, és rögtön tudtam, kinek a kihallgatása zajlik épp az ügyészségen: „A nyolc éves Szulák Ferikét csütörtökön szülei a kocsmaiba küldték, hol a gyerek a záratlan pénzes szekrényt kihúzza az ott levő 3 korona 40 fillért elemelte, és elosont. A csendőrök előtt azt vallotta, hogy a pénzt anyjának adta, ő azonban tagadja. A fiatal tolvaj a bíróság elé került, ahol az orgazdát nyomoztatják.” Elképzelttem, ahogy Móricz gyöngybetűkkel lejegyzí, ahogy az anya megtagadja a gyereket, az ügyész pedig faggatja a kölyköt: ki volt az orgazda, ki bízta meg a három forint negyven fillér elrablásával.

„Borzalmas vasúti szerencsétlenség...” Hosszú cikk, a végéig kell eljutni, hogy kiderüljön, senkinek sem lett semmi baja.

Aztán egy hosszú híradás két szerencsen érkezéséről. A tömeg ujjongva igyekezett a közelükbe férkőzni, hogy végighúzzák rajtuk a megnyálazott ujjukat, „vajon nem talmi szerencsenek-e”, nem jön-e le róluk a festék. „Mit csinálnak evvel a két csudabogárral?” A két szerencsen férj és feleség, a főváros egyik mulatóhelyén voltak szerződöttve, de mivel a tulaj tönkrement, a rendőrség kitiltotta őket az országból. „A toloncutázás Afrika partjáig tart, ott kiteszik őket a szárazföldre, ott már úgymint hazatalálnak.”

Vajon melyik hírt írhatta ezek közül Móricz? Próbálok megsejteni... (Melyiket írtam volna én?)

„Szombat este a színházban föltűnt egy idegen fiatalember, aki nagyon gyanúsán viselkedett, miközben illusztris vendégművésznőnk, Jászai Mari lépett a porondra, és templomi csendben, hódító ihlettel elszavalta a Szózatot. Kérdésre a fiatalember a jegyszédőknek megsúgta, hogy ő egy fővárosi detektív, aki egy rablógyilkost keres a színházban a legnagyobb titokban. Amikor a jegyszédők elkezdtek a dolgot tárgyalni egy

rendőrrel, és ők is kutattak a gyilkos után, az állítólagos detektív szépen odébbállt. Valószínűleg valami fővárosi zsebmetsző volt, aki szintén hozzánk jött *vendégszerepelni*.”

A színházról egyébként azt írják, hogy „ezen a héten annyi a művészi esemény, hogy gazdaságos beosztással akár három évre is elég lenne. A Jászai Mari ajkán a zengzetes magyar ige és az egyéb tömegesen kínálkozó artistikus élvezetek azonban egy nőánszszal se képesek gyöngíteni azt a lelkesedést, amelyet Márkus Emília vendéggjátéka keltett”. A bankett menüje: „Barna leves, fogas és tok á la tártár, bélszín és borjú filée körítve, pulyka, compot és vegyes salátával, párfé, járdinnetto, pezsgő, Törley talisman.”

„Kovács Júlia varróleány tegnap este el akart menni a színházba, anyja azonban nem engedte. A leány elkeseredésében szódát és gyufaoldatot ivott...” De nem volt ott a Márkus Emília vendéggjátékán Rigó Bernát sem, „aki korábban látogatóban volt bátyjánál, a világhírnévre szert tett Rigó Jancsinál, Alexandriában. Hazafelé pestis elleni vesztégzár alá helyezték. Rigó megszökött, a színház bejáratánál azonban Bierbauer főorvos és egy rendőrbiztos várta, és a színház dühöngő szerelmesét a járványkórházba vitték...”

„Egy leányt találtak átlótt lábbal, eszméletlenül egy pozsonyi temetőben, akiről nem tudták megállapítani, hogy milyen származású. Bécsbe szállították, ahol számos nyelv-tudós kereste föl, de egyik sem tudott beszélni vele. Végül egy hindu nyelven tudó szolgának azt mondta, hogy Denke Chochemnek hívják. A rendőrségen azonban az egyik kérdésre véletlenül *igennel* válaszolt. Ez gyanút keltett, és a fotográfiáját szétküldték a monarchia nagyobb városaiba, és ennek meg is lett az eredménye. A rejtélyes, egzotikus nő ugyanis nem más, mint a városunkban túlon túl közismert Bajsi Klára. Mesterileg csapta be a sok nyelvtudóst, arról azonban képtelen volt számot adni, hogy miért mondta, hogy Denke Chochemnek hívják, és hol tanulta az indiai beszédet, sőt a nyelv írását is. Most a hatóság félrevezetéséért vonják felelősségre.”

„Szerdán megrendítő családi dráma történt. Faludi (Fink) Béla máv raktárfelügyelő, feleségét, Jankát és Luiza és Etelka nevű két kis gyermekét agyonlőtte, majd önmagát végezte ki, azután, hogy lekiabált a házmesternek, hogy a házbért sajnos kifizetni nem tudja, de adják el bőrüket a dögpiacon, és vegyenek belőle édes teasüteményt.”

„...A házbéliek rosszat sejtve betörték az istálló ajtaját. A kocsis láthatólag végleg elhatározhatta magát, mert szeg hiányában a padlásfeljárónál keresztbe fektetett deszkára erősített kötőfékkal akasztotta föl magát, s amint látszott, rengeteget vesződhetett, amíg a padlásgerendáról alácsüngve a nyakát a hurokba tudta illeszteni. Tettének oka valószínűleg szerelmi búbánat volt, erre enged következtetni a nála talált szőke hajtincs és egy párföm illatú négylevelű lóhere...”

„Vasárnap délután egy mesterember kinézetű ember bement Takács Józsefné udvarára, s az istállóban kényelembe helyezkedve szivarra gyújtott. Amikor a házbéliek kérdőre vonták, az idegen fölháborodva kiabálta: Takarodjatok innen! Én vagyok a trónörökös!”

Üldögéltem a Széchényi Könyvtár Mikrofilmtárában, tekergettem az ócska berendezést, amivel képtelenség volt éles képet vetíteni, és ömlött belőle az orrfacsaró múltszag meg a pernye, amikor az egyik hasámban megláttam a dédapám nevét:

„E hó 24-én, kedden délután Biró Mór ügyészségiapidíjjasnak Palotai-utczai 12. szám alatti lakásába egy kóbor eb beszökött és az ágy alá bújt. A házbéliek ki akarták a kutyát hajtani, de nem bírták. Major György, a házban lakó székcsináló, szintén zavarta az ebet, miközben ez megdühödve Majort a keze fején megharapta. A kutyát úgy kellett a gypmester telepre szállítani, ahol az állatorvos veszett-gyanúsnek találta, s mivel a városban nem ez volt mostanában az első eset, a főkapitány az ebekre 40 napi vesztégzárát rendelt el.”

Lehet, hogy ennek a cikknek ő a szerzője, miért ne? A sok-sok rövid hír mellett miért épp azt ne írta volna ő, ami róluk szólt? Egyre fontosabbá vált számomra ez az „alkotói” összefüggés – hallottad ezeket a rémhistóriákat, amiket fölolvastam –, hogy mind-egyik burjánzóan titokzatos dráma összekapcsolódik egy-egy kis újságcikkkel – az ismeretlen egy x-szel, mint egy függvényben.

Megláttam a Móricz és Róza súlyos hitvesi ágyát, éjjel van, a férfi horkol, a nő hor-tyog, aztán egyszerre csak valami halk, reszelő, iszonyatos hang hallatszik az ágy alól, Móricz felül – a kutya elhallgat –, a gyerekek szuszognak, Móricz kitotyog. Tessék, most már tudjuk, miért ébredt föl Móricz azon az éjszakán, amikor elbotlott a székben, és nem találta a villanykapcsolót. Mi tudjuk, de Móricz nem. Visszajön, lefekszik, hánykolódik, az asztalhoz ül, hogy megírja azt a névtelen levelet, vagy nem... csak fullad, és kalapál a szíve. Reggel aztán elmeséli Rózának, azt álmodta, az ágyuk alatt nyílik a pokol. Elemér mondja, igen, van valami az ágy alatt. Mondják, menjen mosakodni, mert elkésik az iskolából.

Aztán délelőtt, amikor Róza takarít, és a partvissal besöpör az ágy alá, elkapja a partvist az ördög, és nem ereszi, összerohannak a házbeliek...

Ha mész az utcán, és egy ház falán a málló vakolatból kirajzolódik egy emberi arc – gyakran megtörténik, mindenhol arcot látunk –, akkor általában ennek az arcnak nagyon erősek a vonásai, nagyon kifejez valamit, gúnyt, részvétet, rémületet, bármit, és igen szoros személyes viszonyod alakul ki ezzel a málló vakolattal: hozzád szól, figyelmeztet, kérdez, rajtad röhög. Lehet, hogy csak ennyi köze van a milliárd példányban másolt, valójában cél és értelem nélküli létezésünknek – csak ennyi köze van ahhoz a novellához, ami az életünk anyagából kirajzolódik – csak annyi köze, mint az emberi arcnak és Istennek a málló vakolathoz? Lehet, de akkor sincs emberi élet, ami novella-ként, kivételes esetben kisregényként ne lenne leírható. Lehet, hogy több változatban is, lehet, hogy egymásnak ellentmondó „művek” születnek. Vannak csomópontok, néhány erős fordulat, a végén egy csattanó, amely összerántja az *anyagot*.

Nem tudok szabadulni attól a gondolattól, hogy az emberiség minden történetének ez az alapmintázata: a saját életünk.

Móricz a maga szerény tehetségével ilyen élet-haikukat gyártott – megpróbálta elmesélni, hogy ki miért akarta lelőni a szerelmét, vagy miért akarta önmagát agyonverni –, sorssal, értelemmel próbálta feltölteni a kifittyedő nyelvet, az elnémult vagy a tébolyodottan kereplő ajkat, ami önmagában semmit nem jelent. Málló vakolat.

„Regénybe illő, borzalmas lövöldözés színhelye volt tegnap este Sárszentmihályon a községi őrszoba. Csányi János csendőrőrsparancsnok és Vajai János csendőr tegnap délután nyomozásra indultak. Az éjt az őrszobán kellett volna tölteniük, de Vajai csendőr kimaradt. Az őrsparancsnok tudakozódott a falubéli fiataloknál, majd fülön csípte az elkujtorgott legényt a kukoricásban, és magával vitte. Útközben erősen megdorgálta, aki erre azt mondta, hogy az Isten pénzéért se marad az őrszobán, s amint a följobbvalója elalszik, ő kereket old. Erre Csányi a bejáratot kulcsra zárta. Vajai nekiesett az ablakrácsnak, de képtelen volt kimozdítani, majd a fogával próbálta elharapni, majd az ajtót és a falat kirúgni, végül megragadta szolgálati fegyverét, és az őrsparancsnokra lőtt, de Csányi elfújta a gyertyát, erre azután borzalmas pillanatok következtek. A vak-sötétben Vajai még hétszer lőtt vaktában az őrsparancsnokára a csendőrségi Kropacsek-fegyverrel, mely tudvalevőleg nyolc golyót tud kilőni. Az őrsparancsnok bal hüvelykujján sebesült meg. Ő csak egyszer lőtt, ez viszont a Vajai gégejét érte, és csak reménykedhet az a fiatalember, hogy belehal sérüléseibe, mert a katonai büntető törvény golyó általi halálbüntetést ír elő...”

„...Felber Nándor péksegéd vásárolt egy forgópisztolyt a Róth-féle vasüzletben, majd elment a Könyök-köz 8. szám alatti nyilvánosházba, s ott Kohn Vilma szemére hányta, hogy már nem szereti őt. Mikor a lány csak félvállról felett, a péksegéd a forgópisztolyt előrántva a Kohn Vilma szívére lőtt, de a golyó csak gyöngén horzsolta a hóna alatt. Most a bőszi szerelmes maga ellen fordította fegyverét, s négyszer lőtt magára, de az ólomgolyók, anélkül, hogy a legcsekélyebb sérülést okozták volna, lehullottak melléről, csak a töltény tüze égette meg a szíve táján. Az elkeseredett péklegény ezután a megyei börtönben gondolkodhatott afelől, hogy »a szerelem sötét verem«. Időközben Kohn Vilma is a rács mögé került, mert többszöri felszólításra se jelentkezett orvosi vizsgálatra, hanem anélkül folytatta *hivatalát*. Tegnap a két szerelmes karonfogva távozott a börtönből.”

„Kökény Pál szabósegéd igen ifjú élettársa tegnap vajúdni kezdett. A szabósegéd elrohant, hogy elhívja a közeli bábát, idegességében azonban bement az első snapszbutikba, majd kocsmáról kocsmára járt, a bábáról teljesen megfélemedezett, ehelyett éktelen kiabálást vitt végbe az utcán, és éltette a szocializmus tanait. A rendőrség beszállította, ahol kijózanodván elmondta, hogy csak kis gyermeke születése miatt szeretett volna változtatni a világ romlott állapotán. A gyermek időközben megszületett, a rendőrség mindamellet egy napi elzárásra ítélte a dühös szocialistát.”

„Rémülve adták szájról szájra a borzasztó hírt, és a közönség óriási csoportban verődött össze a Kereskedelmi Bank épülete előtt, hol fél 2 órakor hatalmas dörrenés hangzott. A pénztárnok rosszat sejtve rohant a tanácsterembe, hol Herczeg Ignác, a mindenki által becsült idős igazgató hatalmas vértócsában feküdt, az utolsó végvonaglásokban kínlódva. Mellette egy papírt találtak, melyre a következő volt írva: »ezen kis revolvert most vettem Szlávik Úrnál, kérlek, fizesd meg«. Ezt valószínűleg fiának, Herczeg Hugónak írhatta, s kiderült, hogy negyed órával korábban valóban Szlávik úrnál járt, de ott semmi különös érzelmet nem vettek észre a tiszteletre méltó öregúron, sőt tréfált is, és a legjobb hangulatban távozott. Elhatározása a sötét tettere már hosszú idő óta meg lehetett, ezt bizonyítják az asztalon talált levelek, melyek még november 30-áról voltak címezve a következőkhöz: a fia; Herczeg Jozefin (felesége); a polgármester; a főkapitány; a törvénytudós elnök; Bécsben élő testvére; Kölcsönös népszerűsítő egyesület; Városi takarékpénztár; Hahn Babette...”

„A 74 éves Magyar András, mikor felesége a piacra ment, előkeresett két baltát, s az udvaron lévő trágyadomb mellett azokkal kezdte a fejét vagdalni, majd összeesett, de meg nem halt. Bevánszorgott a lakásba, előkeresett egy konyhakést, és a mellébe szúrt, majd a nyakába, majd felmászott a szekrény tetejére, ahol elhelyezte a baltát, melyre egy spárgát kötött, azután lemászott és szorosan a szekrény mellé feküdt, majd meghúzta a spárgát. A balta pontosan a koponyája tetejére esett, azonban még mindig élve maradt, ekkor kinyitotta a sparhelt ajtaját, és...”

Összeszedtem ezeket a történeteket, és elképzeltem egy várost, ahol mindenki éli a hétköznapi életét, de a tetők alatt, erre-arra, történetek képződnek. A rendzavaró szocialista kis felesége már vajúdni kezdett – az öreg Magyar András pedig már kivitte a két baltát a trágyadombra, de még nem ütött magára – Felber Nándor péksegéd még nem rontott be Kohn Vilmához, de már elkeseredetten járja a várost, szíve alatt a revolverrel. Herczeg Ignác viszont még nem is vásárolta meg a maga gyöngyház foglalatú kis revolverét, de az egyik istállóban már szivarra gyújtott az örült „trónörökös”, egy másik istállóban meg a szerelmi búbanatba esett kocsis most jött rá, hogy sehol egy kampó, amire felköthetné magát. Faludi (Fink) Béla már agyonlőtte a feleségét, most

fog a füstölgő pisztollyal bemenni a kisleánykáihoz, és Vajai csendőr a kukoricásban csókolódzik egy lánnyal, de Csányi őrmester már dühösen keresi – Móricz pedig ott-hon alszik, ágya alatt felmorog egy kutya, felébred, kimegy borotválkozni, sietnie kell a munkába, a *betakarításra*. A főnökével egyenként végigjárják az azóta már bekövetkezett események helyszíneit, a hullákat a hullaházba szállítják, az örülteket az örültekházába, bűnözőket a börtönbe, majd Móricz gyöngybetűkkel elkészíti a rövid újságcikkeket. Móricz dédapám egy halálmadár. Ahol baj történik, ott előbb-utóbb megjelenik, és *begyűjti*, megírja. De közben elvégzi a dolgát: iktatja a hagyatékot, jegyzőkönyvet vezet a halotti szemlééről, beragasztja az okmánybélyeget satöbbi.

Elkezdtem én is írni, például a Szulák Ferike éjszakáját. Azt találtam ki, hogy őmiatta, a nyolcéves tolvaj gyerek miatt megy ki a két csendőr Sárszentmihályra. A Ferike szobájából halljuk, ahogy az anyját vallatják, és amikor bejönnek, Szulák Ferike bodzapuskát fog a csendőrökre, majdnem lelövik, megverik, letartóztatják. A szerelmes csendőr bezárja, és elmegy a kukoricásba. Később pedig a gyerek tanúja lesz a párbajnak az őrszobán, ül a rács mögött a vaksötétben, körülötte fityülnek a golyók. Elkezdtem írni az öregembert is, aki a baltákkal kimegy a szemétdombra. Gondoltam, később visszaviszathérhet, ahogy egyre bonyolultabb szerkezetekkel dolgozik a saját halálán, de nem boldogul. Az egyik kedvenc történetem lett a „rendzavaró szocialista” (elárulom neked, hogy ezt a cikket meghamisítottam, egyáltalán nem ilyen jó az eredeti). A fiú elszalad, mert vajúdik az asszony: egy kis semmi leányka. A fiú elrohan a bábáért, de mint egy rémálomban, elvész a cél, tudja az alkoholemor mélyéről is, hogy ő a bábáért megy, a lelke fut-rohan-kapalódzik, mint az alvó kutya lába, de nem jut egyről kettőre, csak kocsmából kocsmába, és mindenütt ünnepli az ő kis tökös fiát, aki mindjárt megszületik, aztán elborítja a düh, mert ilyen szar a világ, meg kell jobbítani, most rögtön, most rögtön! Eredetileg egy Hemingway-novellából indultam ki, aminek az a címe: *Az indián táborban*. Elhívják az orvost egy indián asszony születéséhez. Elképzелhetetlen nyomor a viskóban, az orvos nem érti, hogy a sarokban hogy heverhet az apa ilyen érzéketlenül, az asszony üvölt, vicsorog, tombol, szuszog, vinnyog, a férfi a plafont bámulja. Aztán megszületik a kisbaba, az orvos a karjára veszi, odaviszi az apához, az ott fekszik átvágott torokkal.

Észrevettem, hogy sokkal jobban kezd érdekelni a nagyapám verziója, emlékszel, az, hogy Móricz leugrik a vonatról, amikor viszi a rabokat Illavára, ez a romantikus verzió. Lassan összeállt a fejemben egy ballada, aminek első része, hogy megtörténnek ezek az esetek, a közép része, hogy Móricz a főnökével szépen, ráérősen begyűjti, szortírozza, elrendezi, majd az újságnak megírja azokat. És az utolsó rész, hogy elküldik vonaton a rabokkal, bűnözőkkel, örültekkal és a Herczeg Ignác koporsóba rakott tetemével. Van, akit az örültekházába kellene szállítania, mást a börtönbe, Herczeget pedig Pestre, a múzeumba, nem emlékszem már, hogy miért. Aztán a vonat megáll valahol a nyílt pályán, Móricz pedig szelíden lefegyverzi az őrt, és leszáll. Szélnek ereszti a transzportot. Ennyi. Van, aki lassan lekászálódik, más ott marad. Herczeg Hugó a hátára veszi az apja koporsóját, és elmegy az erdő felé. Volt még egy történetem, amit bele szerettem volna illeszteni. Amikor '87–88-ban Piskóra jártam, egy ormánsági cigányfaluba, nagyon sokat meséltek ott a gyilkos Vendelről. Aki a Csillagban ül. Aztán egyszer, amikor a közeli kisvárosban vártam a buszra, megláttam egy tagbaszakadt, sörtehajú embert aludni egy padon, a tűző napsütésben. És néhányan a várakozók közül megrettenve nézték, a gyerekek meg ott játszottak a pad körül. És akkor rádöbbenem, hogy ez a gyilkos Vendel, aki húsz év után szabadult, és megy hazafelé. Valahol olvastam a régi újságokban egy

rabról, aki azért szökött meg a megyei börtönből (ahol Móricz legjobb barátja volt az igazgató), hogy hazamenjen, és megfojtsa a feleségét. Majdnem sikerült is neki. A rendőrök a felesége házában bújtak el. Szerettem volna megírni, ahogy Vendel hazamegy, de csak akkor határozza el, hogy megfojtja az asszonyt, amikor látja, hogy ott él egy másik férfival meg csomó gyerekekkel. Vendel bemegy a házba, hogy megfojtsa az asszonyt, de még előbb ledől, mert hát nagyon fáradt. És hát húsz éve nem aludt a saját ágyában. Leheveredik, és rögtön el is alszik, bár azért zavarja, hogy ez az ágy most egy másik férfi nyoszolyája, de hát az álomosság nagy úr. Ott tartóztatják le a csendőrök. Ez nagyon gicsces, de akkoriban tetszett, érdekelt. Ahogy egyre ijesztebbben kezdett érdekelni a Herczeg Ignác öngyilkossága is. Azért mondom, hogy ijesztően, mert azt vettem észre, hogy már jobban érdekel, mint a Móricz története. Akkor pedig baj van. Mert hát ő a dédapám, nem a Herczeg Ignác. Ez kit érdekel, ugye? Hát engem. Sajnáltam a dédapámat. De hát miért lenne az ő története fontosabb, közelebb, mint bárki idegené? Ki idegen? Például saját magam. Sokáig azt képzeltem, hogy nincsenek félbehagyott írásaim. Hogy nagyon nehezen kezdek el valamit, de ha elkezdem, akkor az előbb-utóbb be lesz fejezve. De miért hittem ezt, amikor épp az ellenkezője igaz? Hogy tele vannak a füzeteim félbehagyott történetekkel? Száz meg száz félbehagyott történettel – de mindig, mindig, ahogy most is, a dédapám története volt a kályha, de ezt már mondtam, hol tartottam, kedves? Mindegy. Herczeg Ignác...

Késő délután a bankban. Herczeg dolgozik a hatalmas igazgatói asztal mögött, lassan nyílik az ajtó, és bejön a könyvelő, a Számmer. Herczeg a papírokba mélyed. Számmer köhécsel...

– Maga túl halkán kopog vagy nem kopog – két ellentétes rossz tulajdonság azonos megnyilvánulása. Az eredmény: holtra rémiszti az embert. Na, meséljen, mit akar...

Számmer motyog valamiről – Herczeg körmöl –, Számmer rászól, hogy figyeljen.

– Mire? Egy szót sem értek...

– Holnap reggel bejövök, megnézem az elszámolást, és *észreveszem*, és bejelentést teszek Újházy főügyésznél...

– Újházy Miskánál? Mit, nem értem, mit vesz észre holnap?

– Ma még *nem vettem észre*, de holnap *észreveszem*, isten engem úgy segítjen, észreveszem. – És rosszul lesz. Herczeg lefekteti a szőnyegre, vizet hoz, Számmer sírdogál: két hete nem alszik...

– Jó – mondja Herczeg, és hazaküldi, kitámogatja.

Számmer: hogy neki Herczeg az isten, hogy *lehetetlen*, hogy két hete számolgatja, hátha ő téved, átszámolja, aztán újraszámolja, Herczeg egy szót sem ért. Azt gondolja, hogy Számmer egy kis zsaroló.

– Látja, nem magának való szakma... Maga rendes ember, alapjában véve...

– Reggel nyolckor felütöm a pénztárkönyvet – hajtogatja Számmer.

– Jó, ezt már mondta! Menjen már, mert megharapom.

Visszaül dolgozni. Aztán egyszer csak eszébe jut valami, előszedi a pénztárkönyvet, belenézi, és rájön, hogy itt valami borzasztóan nem stimmel, itt valami iszonyatos sikasztás történt, leizzad, abban a pillanatban tudja, hogy vége, neki kell vállalnia a felelősséget, mert ő az igazgató. És hát arra is rájön, hogy hová lett a pénz... És hogy ő ezt tulajdonképpen *tudta*, és a fia azt hiszi, ő hallgatólagosan beleegyezett... Persze, és arra is rájön, hogy miért. Hahn Babette miatt.

Elmegy Babette-hez (Hugó is ott van?). Évekig az öreg szeretője volt. Most viszont leül az előszobában, és megvárja, amíg Babette felöltözik. Pénzt akar tőle szerezni, vagy

visszakérni az ékszereket? Reménytelen, értelmetlen. Lehet, hogy csak utoljára látni akarta a lányt, de ezt magának se vallja be. Dehogynem. Hugó nincs itt. Herczeg azért engedte, hogy a fia kifossa a bankot, hogy ne gondolja róla, hogy féltékeny. Apa és fia – valami furcsa, undorító cinkosságot vállaltak a Hahn Babette-ügyben. Aztán Hugó előkerül, és kikéri magának, letagadja az öreg szemébe, és az öreg szép lassan maga is elhiszi, hogy ők ártatlanok, csak valami könyvelési hiba történt, vagy ami még valószínűbb, hogy Számmer Rudolf a tettes. Rögtön el is mennek hozzá, szoba-konyha, nyomorszerűség, Hugó már elég részeg és agresszív, fenyegeti Számmert, megalázzák, Herczeg előveszi a bukszáját, és lóbálja Számmer orra előtt: – Mennyi kell? – Számmer kimegy borért, bent marad a halálra vált felesége, aki babákat varr, lógnak a szárítón a fej nélküli hím és nőstény babák, mért nincs ezeknek gyerekük, hol marad Számmer? Kimennek utána. Számmer felkötötte magát, de még idejében odaérnek, Hugó elkapja a lábát, de nem tudja leszedni a kötélről. Hugó részegen dülöngél, a vállán tartja a kis gömböc embert, a feleség sikoltozik, Számmer is sikítozik, hogy mentsék meg – aztán Herczeg Ignác otthon, a szalonban ebédel a feleségével. Csöpög a franciás kultúra, csöngetnek, már megint a Számmer, nagyon be akar jönni, de Herczeg nem ereszi. Szépen megvacsoráznak Jozephinnel, csöndesen, nem is túl unalmasan beszélgetnek. Jozephin csak annyit ért meg, hogy itt van valami nagyon rámenős alak a Népegélyző Egylettől, ki akar küldeni neki egy kis adományt, de Herczeg nem hagyja, ő megy ki, hazaküldi Számmert, nyugi, minden rendben lesz, aztán elmegy a fegyverboltba, vesz egy gyöngyház markolatú kis pisztolyt – nem, nem egyet, hármat –, fölmege a bankba és... Végtelenül kulturált, tüchtig módon. Leül a bőröndre, hogy ne essen nagyot, közel legyen a perzsaszőnyeghez. Kikészíti a három gyöngyház markolatú revolvert. Az asztalon szív alakba rakja a búcsúleveleket, mindent szépen elrendezett, csak egyetlen hibát követ el: túl közel tartja a tarkójához a fegyvert, és az egész esztétikának lóttek, szétmegy a koponyája, szétfreccsen az agya, minden mocskos lesz. Megjön Móricz és a főnöke, Újházy Miska. Számmer pedig átadja nekik a pénztárkönyvet, Hugót letartóztatják, és teljesítik Herczeg Ignác végakarátát, aki mindenét eladta, hogy kifizesse a károsultakat, eladta a holttetemét is a budapesti patológiára. Mert volt valami különleges betegsége, csontsorvadás, egy unikum.

Mármost rájöttem, hogy akár az örültek történeteit nézem, akár az öngyilkosokét vagy a bűnözőkét, mindegyiknek van egy közös alapja, és ez a szökés. Variációk szökésre, és az egészet az fogja össze, hogy főhősöm, a Főszökő, lejegyzí ezeket. Illetőleg befejezi azzal, hogy a vonaton lefegyverzi Gyurka bácsit, az öreg börtönőrt, és szélnek ereszti a szökevényeket. De arra is rájöttem, hogy közben Móricz a legszürkébb mindennek között. Hogy nem tudom nem bevallani magamnak, hogy ő sokkal kevésbé érdekel, mint ezek a stílusos és közhelyes történetké. Miért?

Harmincéves múltam ekkor, volt már két kisfiam, és mondhatom, minden egész és tökéletes volt. Kegyelemteljes. Bár pontosan tudtam, hogy miről szól ez a próbálkozásom, hogy dédapám szökését akarom megírni. Tisztában voltam vele, hogy a személyiségemnek arról az árnyékos oldaláról szeretnék kipakolni valamit, ami – ha nem is elvágyódik, de tudja, hogy ez a világ rendje, hogy egy normális ember elvágyódjék, mert ez maga az élet. Sokat beszéltem erről Julival is. Hogy vajon miért foglalkoztat ilyen mániákusan ez a történet. És azt mondtam neki, hogy azért akarok arról írni, hogy valaki otthagya a családját, mert én nem hagyom ott a családomat, és hát – őszintén be kell valljam – tényleg egy porcikám se kívánta. De hát valami *elszökik* bennem, mit csinálnak, maga a történet is folyton elszökött a kezem közül.

Itt egy penészes füzet, a pincében találtam, benne egy részegjelenet, Móricz a kocsmában alkot, leírja a saját esetét, aztán elviszi a szerkesztőségbe: „*Eltűnt vagy megugrott?* Szombaton este az egész városban ama nagyobb szerű sikkasztásról beszéltek, amelyet egy napidíjas követett el a helybeli ügyészségnél...” Aztán elcsámpázik a Csongrád megyei Naplóhoz, és leadja a *Bé* verziót: „*Bergrl Mór, a hírhedt...* A műveltség netovábbi fokán álló XX. századbeli ember lelkületében igen sok van az ősemler barbár gondolkozásából...” Aztán veszi a kalapját, és elpárolog. De hogyan?? ... Előbb még elmegy a színházba, hiszen aznap este a Jászai lép föl (vagy Márkus Emília?). Tényleg, ez jó ötlet, ott könnyezik a Szózatón, miközben minden csendőr őt űzi a külvárosban és a környező erdőben. Ez jó, ezt érdemes lenne belerakni, ha megírnám valaha, csak hogy a probléma lényegét nem oldja meg. Mert végül is rájöttem, hogy mi a baj, miért nem tudom megírni már tíz-tizenöt éve, miért nem futkározik a tollam, mint a szilaj csikó: azért, mert nem tudom, Móricz hogyan szökött el a városból, vagyis nem tudom kitalálni. Vasutassztrájk volt, körözést adtak ki, az egész megyében őt keresték, természetesen ki lehet csúszni egy ilyen gyűrűből, miért ne – na, de HOGYAN??? Ha nem találok ki, hogy pontosan mi történt, hogyan lépett meg a csendőrök elől, és hogyan jutott el Fiumébe – ha ezt nem tudom hitelesen, egyúttal szellemesen kitalálni vagy megfejteni, akkor ez az egész csak nyafogás.

Nem volt ötletem.

Mert az, hogy elindult egy ösvényen, aztán olyan szerencséje volt, hogy nem találkozott a csendőrökkel – vagy nem, olyan pechje volt, hogy egy csomóval találkozott, viszont nála volt a láthatatlanná tévő köpönyeg, vagy sikerült idejében fölvennie „a szerencsen álgnúnyát, illetve álbört” – hát, ez...

Érted, hogy miért a *hogyan* és miért nem a *miért* a fontos?

Megpróbáltam megkerülni ezt a farkasvermet. Elmondom, hogyan...

Többféleképpen. Például kitaláltam, hogy nem is ment el Amerikába, az a két levél hamisítvány, csak arra szolgált, hogy megtévessze a hatóságokat. Valójában hazament a Felvidékre, a szüleihez.

Jó, de akkor is... hogyan jutott ki Szegedről?

A gordiuszi csomó: nem is ment sehova! Ott maradt egy lánynál, akit nevezünk Hahn Babette-nak. Ott bujkált, és csak akkor indult, esetleg a lánnyal együtt, amikor már visszavonták a körözést, és újra jártak a vonatok. De akkor a búcsúlevelek, amiket a feleségének és a gyerekeknek írt, aljas hazugságok. Hát igen. Még az is lehet. Tessék, egy váratlan, pikáns, szellemes fordulat! Akkor mi a baj ezzel? Semmi. Mondjuk, beszenyryezi a dédapám emlékét, de hát ő csak egy *anyag*, témavázlat. Különben is már száznyolc éve *elévült* szegény. Huszonkét éve már a nagyapám is, én is mindjárt megyek, szóval nem ez a kérdés, nem a kegyelet. Akkor meg mi?

Az, hogy csak most jutott eszembe. Több mint húsz évet szenvedtem ezen a problémán, de soha álmomban sem gondoltam egy ilyen verzióra, messze meghaladta a fantáziámat egy ilyen közönséges, életszagú kis aljasság. De most már megírhatom így is. Csak már nem akarom megírni.

Akkoriban nem ilyen verziókon gondolkodtam, hanem olyan ügynevezett szépségeken, hogy az öreg Salamon és a kis Elemér utánamennek, elindulnak Amerikába, hogy megkeressék. Végigbukdácsolják a Monarchiát, felszállnak a hajóra, közben rengeteg szép hülyeséget beszélnek, aztán New York kapujában, a rettegett Ellis Islanden, ahol a kivándorlókat fogadták, lekapcsolják őket: Salamon túl öreg, vagy Elemér túl fiatal. Vagy lehet, hogy nincs elég pénzük, vagy Salamonnak begyulladt a szeme. Mindegy,

valamiért nem engedik őket tovább, de a fogdából látják a szobrot, megcsodálhatják a Brooklyn hidat is, szóval megvolt nekik New York, mehetnek vissza... Hát ez irtó gicsces. Csak azért meséltem el, hogy értsd, hogy akkoriban ilyenek tetszettek nekem, és hát meg kell mondjam, irigylem azt az önmagamat. Mert azért annyi eszem volt, hogy nem írtam meg. Csak képzeletem. De a főproblémára, a szökés hogyanjára, nem találtam megoldást. Pedig nem csak képzeletem – nyomoztam keményen. Elmentem például a megyei levéltárba, hátha találok valami titkos leiratot arról, hogy igazából futni hagyták, mert kínos lett volna az ügyésznek, ha a tárgyaláson nyilvánosságra kerülnek bizonyos témák. Nem tudom. Reménykedtem. Aztán tényleg találtam valamit... Egy rendeletet, amely ennyi és ennyi koronát utal ki Biró Mór részére, hogy a budapesti Pasteur Intézetbe vigye kezeltetni Jenő nevű gyermekét. Az újságcikkben nem is szerepelt, hogy Jenőt is megharapta az a veszettgyanús kutya. Ezt találtam, és ez több volt a semminél. Tehát a szökés előtt másfél hónappal Móricz fölment két hétre Budapestre, hogy Jenőket minden reggel elvigye a Pasteur Intézetbe, és a bőre alá fecskendezék a veszett nyúl nyúltejéből készített szérumot. És közben két hétig flangáltak Budapesten, a város pénzén, hiszen maga az oltás alig pár percig tartott, egyébként övök volt a tér.

Ejnye, akkor lehet, hogy Pesten történt valami? A Pasteur Intézetben az ország minden részéből megfordultak százával, ezrével nők, férfiak, gyerekek, akik mind ezt a kényszerű kirándulást élvezték, azzal a furcsa érzéssel, hogy förtelmes, gyilkos kórokozót hordoznak a testükben, és ezért förtelmes, gyilkos kórokozókat fecskendeznek beléjük, nap mint nap egyre nagyobb adagban, amíg végül már olyan erős vírust fecskendez be ez a kopasz, kerek arcú, világhírű tudós, a Hőgyes Endre, ami önmagában az egész falujuk kiirtásához elegendő lenne – de ekkorra már hozzászókkott a szervezetük, meg se kottyán nekik. Ahogy hozzászókkott a tömeghez, a villamosokhoz, a mocskárgázszerű bűzhöz a pesti utcákon, a színházak bejáratához és a Duna-parthoz, és ki tudja, mi mindenhez, amit ez alatt a kéthetes *fertőzés* alatt az ember megismer és fölfedezhet – önmagában.

És akkor összeállt a kép: ez az ebmarás eset pontosan hat héttel korábban történt, mint a szökés. Elkezdtem foglalkozni a veszettséggel. Kiderült, hogy a lappangási idő – na mennyi? – kábé hat hét. Minő egybeesés! Nem tudtam szabadulni a gondolatától, hogy megfejtettem a titkot: Móricz dédapám megveszett. Tudtam persze, hogy nem őt harapta meg a kutya, Móricz az újságcikktől veszett meg. Korábban éveken át névtelenül és veszélytelenül számos ember végzetét kiírta, és egyszer csak az ő névtelen neve üvöltött föl a lapban. És hatheti lappangás után a „kór” iszonyatosan elterjedt (akár a vírus az agyban), ekkor már minden lap az ő szép magyar nevének görcsös grimaszával volt tele: Bergl Móricz, egy veszett bűnöző neve volt. Ez az én történetem a dédapám-ról, elég más, mint nagyapámé. Na. Szóval a szálak a pesti Pasteur Intézetbe vezettek. Valahol olvastam, hogy a korabeli, 1895-ös Vasárnapi Újságban megjelent az intézetről és vezetőjéről, Hőgyes Endréről egy hosszú riport, szép fényképekkel.

1993 júniusában történt, életem egyik legszebb napja volt, amihez hozzátartozott, hogy Juli, aki akkor Lizával volt terhes, eljött velem az Országgyűlési Könyvtárba, mint régen, diákkorunkban, és ott olvastam el azt a cikket, ami tényleg nagyon érdekes volt, de nem ez a lényeg. Hanem elkezdtem lapozgatni az 1895-ös Vasárnapi Újságokat, és találtam egy cikket a veszett farkas marta bosnyákokról, akik kalandos úton-módon a pesti Pasteur Intézetbe jutottak. Végigolvastam, különben nagyon jó zszurnaliszta szöveg, és megkondultak bennem a harangok. Mert abban a pillanatban tudtam, hogy rá-

találtam. Hogy megtörtént a fertőzés, ez lesz a történetem. Akkor már több mint húsz éve kutattam a dédapámét, de attól a pillanattól fogva már csak a veszett bosnyákok és egy számomra tökéletesen idegen ember, a Hógyes Endre érdekelt. Miért? Fogalmam sincs. Miért jobb történet ez, mint a dédapámé? Miért ebben találtam meg azt, amivel aztán több mint három évig éjjel-nappal együtt éltem, és talán a legszemélyesebb írássomnak tartom? Ezek megmagyarázhatatlan dolgok. Bár kevés alapja mégis volt. Akkor zajlott a boszniai háború, és elmondhatom, hogy teljesen rabul ejtett. Minden dokumentumfilmet megnéztem, minden újságcikket elolvastam – szerintem nemcsak azért, mert mélységesen feldúlt a szomszédunkban zajló háború, hanem mert korábban évtizedekig valami játékországban éltünk, unalmas, vacak országban, ahol soha nem történt semmi igazi. A háborúk, sztrájkok, robbantások satöbbik mindig másutt voltak. Eseménytelen, valószerűtlenül biztonságos élet volt, legalábbis ez volt a közérzetünk, és az élet meztelen valóságát ez a háború jelentette, ez volt vele az első találkozásom. És ezzel a veszett farkas ámokfutással, a rettenetes küzdelemmel, amit azok a bosnyák emberek vívtak a farkassal, és azzal a másik rettenetes küzdelemmel, amit a bosnyák farkas vívott a vírussal a szervezetében, valahogy úgy éreztem, hogy megtaláltam azt az én ízlésemnek vagy alkotomnak megfelelő áttételes módot, amivel valamit erről az élményről megfogalmazhatok. A nevek mágiája volt ez többek között. Hogy ez a száz évvel korábbi farkaskaland ugyanazokban a falvakban, ugyanazok között a hegyek között játszódik, amelyeket nap mint nap olvasunk a hadijelentésekben.

Nagyon sok más téma is foglalkoztatott ezen kívül, ma már furcsa visszagondolni, hogy mennyi filozofikus indulattal voltam tele akkoriban. Mindig, amikor korábban írtam valamit, ahhoz kapcsolódott valami titkos elmélet. Akkoriban azon gondolkoztam nagyon sokat, hogy mi is az értelem. Itt van ez a hatalmas agyunk, sokkal nagyobb, mint minden más állaté, nagyon büszkék vagyunk rá, pedig aránytalan, idétlen, kicsit olyan, mint valami rákos sejtburjánzás, ez az óriási emberi agyvelő. Ez nem valami ítélet volt bennem, hogy az ember fáj a földnek, hanem támadt egy olyan gondolatom, hogy a bibliai hétnapos teremtés tulajdonképpen nem valaminek a kezdete, hogy volt a teremtés, azután pedig a működés, hanem ez a hét nap nem más, mint magának a teremtett világnak a teljes története. Az évmilliárdok – ez a hétnapos istenidő. („Mert ezer esztendő annyi előtted, / mint a tegnapi nap, amely elmúlt...”) És pár százezer éve, vagyis az utolsó előtti nap alkonyán megjelent az ember. A hetedik napon pedig, amikor az Úr megpihen, akkor a teremtés – egyúttal az egész világtörténet – le van zárva, vége lesz. És úgy gondoltam, hogy tulajdonképpen ez így van jól. Ahogy minden életnek be kell fejeződnie, és ebben, jó esetben, az életút végén valami betegség játszik szerepet, ugyanúgy a világteremtésnek is be kell fejeződnie, és ez a betegség – ez a szép betegség az ember. Valóban ez a tapasztalatunk, hogy az ember elszaporodik, és úgy pusztítja el maga körül a természetet, ahogy bennünk szaporodik és pusztít egy kórokozó. Mi a teremtést pusztítjuk el, ez a dolgunk, erre lettünk megteremtve. És emiatt nem kell haragudni nagyon, hanem ez a helyzet. Ezek vagyunk. És ahogy egy betegség is nagy és gazdagító élmény lehet, egy betegség megélése, és ahogy a vírus is valami csodálatos szerkezet, ugyanúgy az ember is csodálatos – de betegség, a világ betegsége. Csodálatos, pusztító burjánzás. De tudni kell, hogy az ember nem tönkreteszi, hanem csak lezárja ezt a nagy történetet. Ne mosolyogj, ma már én is nevetek ezen a nagyszabású filozófiai rendszeren, de amikor az embernek kicsi gyerekei vannak, akkor nehéz ilyenmin nem gondolkodni. Hogy ha látom, hogy minden pusztul, akkor hogyan képviseljem a gyerekeim előtt, hogy ez a világ szép és jó. Ha csak félelem van bennem, hogy

lehetőleg ne ők lássák meg azt a szörnyű véget. Azt mondják, az írás arra jó, hogy az ember kiírhatja magából, ami nyomasztja, tehát szorongásoldó, mint a drog vagy az alkohol. Ez annyiban igaz, hogy nehéz leszokni róla, szinte lehetetlen, és a hiánya rettenetes szorongást okoz. Ha az ember nem tud írni. Mert nem tud szorongani. Mert valójában a dolog épp fordítva van: csak az tud írni, aki magas szinten képes szorongani, önemésztő gyönyörűséggel. Aki úgy tud szorongani, ahogy a cipész talpalni. Azt viszont nem tudom, hogy egy cipésszel előfordul-e, hogy meglát egy talpat, és *ráismer*, hogy ez az! ezt kell nekem megtalálni! és eldobja, amin húsz évig szöszölt. Szóval kellett a nagy filozófiai világgondolat, de amire ott az Országgyűlési Könyvtárban először is *ráismertem*, azok a szavak voltak, gyönyörűséggel töltöttek el, rabul ejtettek. A boszniai cikk fordulatai és a XIX. század végi, még kissé naiv és körmönfont, önkereső tudományos nyelv és a mérhetetlen hit a tudomány hatalmában, a világ gyógyíthatóságában, amit ezek a szövegek képviseltek. Ez volt az utolsó generáció, amelyik hitt még abban, hogy a tudomány boldoggá, széppé, biztonságossá teheti az életet. Amikor Hőgyest olvassuk, elborzasztanak a könyörtelen kínzások, amelyekkel az állatokon kísérletezett, de azokból mégsem a kegyetlenség sugárzik, hanem a szép hit, hogy ezek révén meg fogja gyógyítani az embereket. És mivel olyan csodálatos fölfedezések történtek akkoriban, ez igazolta is ezt a hitet. Nem véletlen, hogy a Díszelőadás képzeletbeli közepén Louis Pasteurt helyeztem el mint valami istenalakot. Egyértelmű utalás is van erre az istenszerűségére. Bár épp annak kétségbevonásával kezdődik, hogy ez a teremtet világ emberközpontú, hogy isten tényleg a maga képére és hasonlatosságára teremtett: „Ha Isten valóban ilyen, és nem egy pók szötte a világot, kinek az ember éppoly *idegen*, mint a malac s a tengeri nyúl. Egy pók. Egy fél oldalára bénult *buvárpók*” – és itt már a kép átmegy a fél oldalára béna Pasteur, a zseniális természet***buvár*** megrajzolásába. Mármost az egész könyv arról is szól, hogy Hőgyes Endre a saját, Nobel-díjra érdemes kutatásait (amelyekért az Ausztriában élő Bárány Róbert meg is kapta, évtizedekkel később), Hőgyes ezeket a kutatásokat félredobta, hogy helyettük utánozza a Pasteurét. Ha úgy tetszik, ez a dráma itten. Hőgyest a veszettség párizsi felfedezésének híre *fertőzte* meg, és pusztította el szellemileg. Végigcsinálta utánzóként az egész kísérletsorozatot, aminek megvolt a maga tudományos logikája (minden kísérletet ellenőrizni kell), de misztikus illogikája is: hogy megtalálja azt a titkot, az isteni titkot, ami ekkora tudományos felismerésekhez vezethet egy nagy elmét. Az önfelszámolás mint téma és élmény volt mégis talán a legerősebb löket, amikor a Díszelőadást írni kezdtem. Ahogy múltak az évek és évtizedek, és láttam, hogy a körülöttem élőkkel, barátokkal, régi osztálytársakkal mi történik... Ez a szellemi önfelszámolás az életünk modelljeként jelent meg, nagyon is átéltem ezt magamon és másokon. És ehhez nagyszerű ábrázolási lehetőséget kínáltak ezek a korán meghalt, megőrült, tönkrement, elszürkült, elképesztő emberek, magyar tudósok.

Most, hogy kimondtam ezt a szót, hogy önfelszámolás, egyszerre csak rájöttem, hogy ez az egész gondolati szerkezet, amit a Díszelőadásban összeraktam, végül is a dédapám történetének nagyon áttételes variációja. És persze a saját történetemnek. Csakhogy azokban az években, amikor a Díszelőadást írtam, és utána a Tótférit meg A negyedik kaput, még csak amolyan irodalmi elképzelésem volt az önfelszámolásról. Azóta sok idő elmúlt, de még ma is csak ezt a három írást tudom felmutatni, amivel igazolni tudom a létezésemet – mert ez is egy ilyen íróbetegség, más ember él, mert él, nincs szüksége hozzá hosszú indoklásra, motivációs levélkötetekre. Azért akkoriban is lehetett már némi élményem az önfelszámolásról, mert nagyon gonosz humorral írtam meg a Dísz-

előadás egyetlen olyan fordulatát, ami egy lányról szól, ez az egyetlen, lepettett szerelmi történet a könyvben, egyúttal a Hőgyes Endre életében, aki minden percét a munkának szentelte. Szentelte? Ez a leghülyébb szó. A rabszolgamunkának, önmaga rabszolgája volt, szürke Aladdin szürke dzsinnje. Csakhogy Hőgyes szifiliszben halt meg, és alkottam egy leverkühnös Esmeralda-történetet, miszerint volt életében egy lány, egyetlenegyszer, az a hisztero-epileptikus cselédlány, akivel a Nobel-díjra érdemes kísérleteit végezte. Nos hát ott van ez az M. Mari meg a szifilisz meg az ártatlanság elvesztése meg a bűntudat amiatt, hogy tudományos axiómákat leromboló, lázadó megsejtések támadtak az agyában – neki, egy kis magyar tudósna? Hogy is van ez? „Kérem szépen, idáig jutottam kísérleteimmel, midőn oly ragály támadta meg agyvelőmet, mely vírus nélkül terjed, mégis minden gyilkos kórnál hatalmasabban, az Élet reményével fertőzi meg az érzékeny agyvelőt. És vége lett az idegéletteni bűvárkodásoknak, vége lett a Rókus-kórház nőbetegosztályán tett szelíd emlékü látogatásoknak – harmincnyolc éves voltam, egyetemi tanár, levelező akadémikus, tanszéki igazgató – midőn e hatalmas mérvű kísérleti művet félbe köllött hagynom, váratlanul, szörnyen és mégis boldogítón!” – És most jön a lényeg: „Igen, csak egyvalaki idézhette elő ezt a változást, igen, csak Ó, kinek minden sejtelve, minden kis töprengő sóhaja többet nyomott a latban, mint az én egész kísérleti bűvárkodásom! Bizonyára kitalálták már, hogy ki volt ezen szép új ragály kútfeje” – az olvasó ekkor már tudja, hogy persze, ki más, mint az a zöld szemű lány – amikor Hőgyes beleüvölti a pofánkba, hogy ki más, mint Akadémiánk kültagja, a Pasteur Lajos.

Tessék. Egy szerelmi vallomás.

Az első költői vallomás életemben, nem voltam még harmincnyolc, se egyetemi tanár. Ma már adjunktus vagyok. És hát most, visszanézve, a boldogsághoz valami gyermekes büntelenség is tartozott. Az ártatlanság elvesztése – így is értelmezhetem a dédapám történetét, melyet mégsem sikerült kimosni magamból a Díszelőadással, mert különben nem történt volna, hogy alighogy azt befejeztem, máris visszatértem a kályhához, sőt azt gondoltam, hogy a Díszelőadás, ez a mai napig legsúlyosabb és legbonyolultabb írásom, amin három évig dolgoztam éjjel-nappal, csak egy kis ujjgyakorlat volt, hogy lendületet adjon, hogy végre-valahára megírjam a Bergl Móricz történetét. – Most már képes leszek rá – gondoltam, és valóban, azt vettem észre, hogy amíg nem foglalkoztam vele, a téma felnőtt bennem, úgy burjánzott groteszkül, irreálisan, ahogy a tölgyfa nő ki a magocskából. Végtelen horizontok nyíltak, csodákat találtam.

Azért már a Díszelőadásba is becsempésztem, ha nem is a déd-, de legalább a nagybátyámat, amikor elmeséltem egy „mulattató történetet a nyuszifülekről meg egy összemarott kis kölyökről, akit úgy hívtak: Biró Jenőke”. A kisgyerek pár nap alatt már nagyon otthonosan mozgott a Pasteur Intézetben, és salátalevelekkel etette a kedvenceit, a nyulakat. Csak azt nem tudta szegény, miért nem szabad a nyulakat megsimogatnia, és hogy minden éjjel szörnyű halállal kiműlik közülük egy. És annak a kis nyuszinak az agyvelejéből készítik a sérumot, amit másnap befecskendeznek Jenőkébe. Nem ismerete föl az összefüggéseket, mert a végtelen mennyiségben tenyésztett nyulak teljesen egyformák, és a halott nyulat mindig egy ugyanolyannal pótolják. És hát azt se vette észre, hogy az a nyúl halálosan szenved, a vesztség a nyulakon nem okoz látványos tüneteket, nem harapnak-vonítanak, csak dülöngélnek viccesen, aranyosak. Emlékszem, az óvodában két pártra szakadtunk, és halálos harcot vívtunk egymással. Az egyik párt azt állította, hogy a nyulak azt mondják: nyusz-nyusz. De mi, a makk-makk-pártiak tudtuk, hogy ez átkozott hülyeség, és el kell tiporni a nyusz-gondolatot.

Nagyapám öccse, Biró Jenőke, a rácson dugdossa be a salátaleveleket. És ezzel a salátalevéllal odakötöttem ezt az abszolút idegen történetet – a bosnyákokról és Hőgyes Endréről –, odakötöttem a családi mitológiámhoz. De van a Dízselőadásban egy másik pont is, ahol egy kis titkos macskaajtót nyitottam a dédapám története felé.

A bosnyák parasztok, akik nagy viszontagságok után és csodálatos módon fölkerülnek a budapesti Pasteur Intézetbe, és akiknek Hőgyes – egy híján – megmenti az életét, Móriczhoz hasonlóan szinte mindannyian mégiscsak *megvesznek*, nem a szó orvosi értelmében, hanem ez a külső-belső felfordulás, ami a farkasmarással indult, kifordította őket önmagukból, ők is elvesztik az ártatlanságukat, azt a magától értetődő oknélküliséget, hogy ugyan már miért laknak ők azokban a festőien szegény, világtól eldugott falvakban, amikor pedig a világ tele van kincssel, nővel, kalanddal, lehetőséggel. „Zágrábban annak rendje-módja szerint váraoztak a szarajevói csatlakozásra – míg csak egy New York-i munkásügynök föl nem rakta őket egy vonatra Fiume felé, hol az Ultonia gőzös már napok óta vesztegelt, mivel a fedélközön még mindig árválkodott néhány száz üres deszkahely.”

Itt írtam le először az Ultonia nevét. Mindenütt azt mondtam korábban, sőt A kivándorló zsebkönyve kötetem fülszövegében is azt írtam, hogy mindig az Ultoniát akartam megírni, és helyette írtam az összes történetemet, de ez hazugság, mint látod, mert amikor az Ultoniát megtaláltam, már húsz éve nem tudtam megírni a dédapám történetét, az Ultonia is csak egy leágazás, egy késő jura kori stádium, de igaz, hogy itt sem áll meg az evolúció, hanem folytatódott – nem tudom, meddig, hogy vége van-e már...

Talán emlékszel, hogy ott akadtam el a dédapámmal, hogy nem tudtam szellemesen kilopni Szegedről. Csak addig a gondolatig jutottam, hogy akkoriban a néptelen alföldi utakon iszonyatos csúcsforgalom volt: tízezerrel igyekeztek az emberek elfele – Amerika felé.

Elkezdtem foglalkozni a kivándorlással és azzal az abszurd, a mindenkori Magyarországra jellemző jogállapottal, hogy a kivándorlás egyszerre volt tilos és nem tilos, senki nem tudta, szabad-e elmenni vagy nem, mindig a suska és a joghézagok döntöttek, az adott pillanat. Elképesztő dolgok derültek ki. Ebben az időben már a kivándorlás volt a legsúlyosabb országos gond, korábban csak évente negyven-ötvenezer, de akkor már több mint százezeren mentek el, végre a kormány is rájött, hogy tennie kéne valamit. Mégpedig sürgősen. A hadügy szerint egyszerűen le kell zárni a határt, hiszen az a hadsereget a legjobb emberanyagától fosztja meg, gondolhatod, hogy elsősorban a fiatal, egészséges, csinos fiúk mentek el. Azzal a reménnyel, hogy aztán az ottani keresetből idehaza földet vásároljanak – de később annyira megszokták odakint, hogy inkább kivitték a családot, vagy eltűntek, vagy meghaltak. A legtöbben persze soha nem szokták meg Amerikában, de még kevésbé tudták elképzelni, hogy hazajöjjenek. Na mind egy, egyelőre nem a kivándorlókról akartam mesélni, hanem a magyar kormányról. A hadügy tehát be akarta tiltani, mások azt mondták, ez képtelenség, mégiscsak Európa közepén vagyunk, sajnos. Végül azt találták ki, hogy ha már nem tudunk mit kezdeni ezzel az úgynevezett nemzetkatasztrófával, akkor legalább csináljunk üzletet belőle. Ott van az egyetlen magyar kikötő, a fiumei, igaz, hogy a német kikötőkből sokkal gyorsabban és olcsóbban juthatnának Amerikába a kivándorlók, de azért szorulhatna beléjük annyi hazaszeretet, hogy vállalják a nehezebb, drágább utat a szent cél érdekében, hogy a magyar és ne a német kormány keressen rajtuk. Bombaüzlet. A kormány betiltotta a kivándorlást – kivéve Fiumén keresztül. Aztán szerződést kötött a Cunard angol hajósársasággal, és lábon eladta az összes kivándorlót. A kormány biztosítja, hogy a Cunard-

nak ne legyen konkurenciája, vagyis, érted, annyit kérhessenek el a szállításért, amennyit nem szégyellnek, viszont alig kelljen valamit nyújtani. Az Ultonia hajó például azelőtt lovakat szállított Dél-Afrikába, és amikor a lovak szállítására már alkalmatlannak bizonyult, akkor állították át erre az álmogyáriparra. Rögtön eszembe is jutott egy jelenet: Móriczot elfogják a csendőrök valamelyik kisvárosban, de csak mert azt gyantítják, hogy a brémai kikötő felé akar szökni. Amikor tehát megveszi a vasútjegyet Fiumébe, és lefizeti a csendőröket, akkor elengedik. De az alapkérdést még mindig nem oldottam meg: hogy miképpen jutott ki Szegedről.

Viszont megláttam ezt a kis embert, ahogy reggel ott nyújtózkodik az ágyban, egy nagyon-nagyon bezárt élet egyik hétköznapiján, aztán elindul a hivatalba, aztán történik valami, és elkezd sodródni kifelé. Egy ágyból mászunk ki, aztán minden egyre nagyobb, furcsább, idegenebb, kijut a városból (bár fogalmam sincs, hogyan!), kiszökken az ismerős környékről, a korábban néptelen alföldi utakon most ezrével csatangolnak, mind-mind *valamerre*, belesodródik ebbe a folyamba, ismeretlen pályaudvarokra kerül, ismeretlen emberek tömegeivel összezárva zötyög a kupékban, mindannyian egymás életsorsának variációi, aztán megérkezik Fiumébe, és meglátja a tengert. Ami olajos, bűdös természetesen, és itt már alig hall magyar szót, de találkozik tót atyafiakkal, akikkel végre az anyanyelvén csacsoghat, de ott kavarognak a horvátok, morvák, rutének, oláhok, ráczok, cigányok, zsidók, még svábok is – általános izgatottság, groteszk csomagok, rikító színek, rikoltások, a legkülönbébb bűzők és vallások keverednek, aztán egyszer csak ott a hatalmas hajó, az Ultonia, ami egyébként kicsi és rozoga az akkori modern tengerjáró hajókhöz képest, de a tiszai gőzösökhöz képest iszonyatos monstrum, amiből dől a füst. Fölkerül a fedélzetre, pontosabban a fedélzet alatti alsó fedélzetre, amit fedélköznek hívnak, ahol a harmadosztályú utasok szoronganak, a hajó túlköl, a parton elindulnak a fények, és elindul a Hold, az Adriáról kihajózunk a Földközi-tengerre, átimbolygunk a Gibraltári-szoroson, és lassan magába nyel az óceán. Most nem folytatom, még ezerszer végigmegyünk ezen az úton, most csak azt szerettem volna érzékeltetni: rájöttem, hogy a Róza élményéhez képest, hogy a férjem reggel fölkel, mint minden reggel, aztán elmegy, és soha többet nem kerül elő, ehhez a tényleg érdekes és misztikus élményhez képest, amit egy ember váratlan elvesztése jelent, sokkal érdekesebb és misztikusabb ez a sor, ahogy az ember sodródni kezd egyre messzebb, a hömpölygésbe, míg végül elveszíti önmagát. Vagyis az alapgondolatot azért megtartottam, hogy Móricz *elvéssz*. De így akartam szegényt elveszejteni, hogy amikor fölkerülünk a hajóra, a mérhetetlen sok idegen közé, ebbe a nem embernek való, ijesztő térbe, akkor lassan és észrevétlenül elvész a főszereplőnk, de teljesen, érted? Ez volt az ötletem. Hogy nincs vége a *szerepnek*. Elvész a tömegben. És a néző/olvasó csak később jön rá, hogy: de hát hol van Móricz? Hova tűnt?

Hús vagy huszonöt évvel korábban elindultam egy picike lakásból, azt gondoltam, hogy az a legjobb, ha ott bent, azon az egy kis helyszínen rajzolom meg a dédapám történetét, most meg már ott tartok, hogy a helyszín a földgolyó fele, ráadásul iszonyatos sebességgel tágul a tér a hitvesi ágytól az óceánig. Váratlanul indult az utazás, egy súlyos bűnnel megterhelve. Móricz kilöködik abból a kis lakásból, és ahogy távolodik, egyre jobban feszíti a szorongás, a bűntudat, a veszteségélmény, kirepül a semmibe, elveszti önmagát, mindent, porszemmé válik.

Hát... ez már tényleg nem az a szép, szabályos Csehov-szerkezetű színdarab, amiből kiindultam, ez egy méregdrága hollywoodi film. Tele külsőkkel, korabeli pályaudvarokkal, tömegekkel, egy korabeli kikötőt is föl kéne építeni, aztán ott van maga a hajó...

Szóval nemcsak a Móricz világa tágult, hanem az én régi, elképzelt, pár szereplős kis stúdió-előadásom is a Titanic szuperprodukciónak méretéig. Érted, én is elveszítettem önmagam, mert hát nem vagyok hollywoodi szerző, talán nem tudtad – hát nem –, de akkor az isten szerelmére, mit fogok megírni, hogy ne nyeljen el a szorongás? Hogyan fogok *kívágásokat* alkalmazni, tehát hogy a horizontnak csak egy kis szeletét mutassam meg, úgy, hogy mégiscsak benne legyen a végtelen. *Sűríteni* emberi szívekkel lehet, az empátia a dimenziógép, amin átbucskázva eljuthatunk a végtelenhez. Mert vagy a végtelent mutatod, ami szorongást kelt a szívedben, vagy azt az emberi arcot mutatod, amelyik nézi a végtelent.

Balogh Attila

IBOLY

Iboly még emlékezett a faluszéli telepre. Az odavezető úton gyakran megállt, s nézegette arcát a gödrökben megülő esővízben. Amikor a szél megbillentette a képet, egy fűcsomóval még jobban összekócolta, és futott a másik gödörhöz.

Már kislányként is félt a kutyáktól, ha orrukkal a küszöböt vagy az öregek által szívesebben lakott sátor bejáratát túrták, ilyenkor meghalt valaki a rokonságból. Ha zavaros vízről álmodott, anyja gyorsan letisztította arcát havibajos asszonynak a vizeletével, nehogy himlős legyen. Bizonyos álmokat nem volt szabad kimondani gyerekek és viselős asszonyok előtt, végképp nem, ha a várandós asszonynak égett a hasa, mert a születendő kislányon a rossz asszony jelét hagyta volna.

Iboly már értette a részegen hazatérő férfiak lármás szomorúságát, az alacsony repdeső augusztusi fecskék riadalmát az eső jeges közelségétől. Mégis csodálkozott Öreganyja pirkadati faggatózásán: külön-külön kikérdezett mindenkit izzadt álmáról, és a válasz szerint engedte vagy tiltotta aznapi elmenetelüket. Vén férfiak dörmögő énekéből értette meg Öreganyja viselkedését: monoton s naiv dallamú párbeszédében reggelig szomorkodtak egy bujkáláskor az újszülött síró szájára szorított csenden.

Iboly megbetegedett. A homlokcsont alól kimerészkedő szeme besárgult, mozdulatai lelassultak, gerince eljegesedett. Az újraélesztett hajnali tűzön megpirult fehér húst, a gőzölgő vakarót megtúrta ölében, de forró homlokát az öregek arcán piszmogó idő felé fordította. A letapadt emlékezet lázától fölszakadt: a tanító úr rendőrökkel jött ki a telepre, kisfiúkat szedtek össze nyári munkára. Ibolyt rövidre vágott haja miatt a többiekhez lökték, és levitték a faluba. Földművesek válogattak izomzat szerint a gyerekek közt. Hozzáérve sunyi örömmel fedezte föl egyikük, hogy blúza alatt ébredező nő remeg. Mohón és télére krumplit ígérgetve, már lefelé sietve tapogatta. Öreganyja és visító asszonyok behasították testükkel a lezárt terem hatalmas ablaküvegét. Altestük vérző dombjáról fölemelték a mázsás szoknyát, s csecsüket ütlegelve emelték ki a ruha bilincsből, a mellbimbókat, mint a szuronyt előreszegezve hasították föl a gyermekeikre ereszkedő sáros harang falát.

Öreganyja terpeszben állva lába közé gyúrte szoknyáját, és mellé guggolt. Régi zsebéből fehér kenyérbelet vett ki, és a hajáról lehúzott, melegtől elszédült tetűvel megtömté,